

УДК 811. 11-26

ДЕНИСЕНКО Н. В.

*(Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького)***ВІДТВОРЕННЯ ЕМФАТИЧНОГО КУРСИВНОГО ВИДІЛЕННЯ
В АНГЛО-УКРАЇНСЬКИХ ХУДОЖНІХ ПЕРЕКЛАДАХ**

У статті розглядаються графічні засоби англійської емпізи та засоби їх перекладу українською мовою. Проблема відтворення емпізи залишається однією з невирішених проблем перекладу. Досліджуються праці окремих перекладознавців.

Ключові слова: переклад, емпіза, графічна емпіза, англо-український художній переклад.

Денисенко Н. В. Відтворення емпітичного курсивного виділення в англо-українських художніх перекладах. Стаття посвячена проблемі переведення емпітичного курсивного виділення на український язык. К сожалению, этой проблеме не уделялось достаточного внимания со стороны переводоведов. В статье приведены примеры переводов предложений, содержащих емпітические словосочетания.

Ключевые слова: перевод, емпіза, графическая емпіза, англо-украинский художественный перевод.

Denisenko N. V. Rendering of Emphatic Italic Highlighting in English-Ukrainian Fiction Translations The problem of conveying emphasis in English-Ukrainian translation is understudied. The works of some translation theoreticians are examined. Some peculiarities of rendering emphasis from English into Ukrainian are considered.

Key words: emphasis rendering, techniques of translating English emphatic means, English-Ukrainian fiction translation.

Предметом нашої статті є перекладознавче дослідження прийомів перекладу англійських емпітичних графічних засобів українською мовою. **Об'єктом** дослідження є приклади перекладів емпітичних словосполучень з англійської мови на українську. **Метою** статті є охарактеризувати особливості перекладу таких емпітичних конструкцій, як курсивне виділення. Проблема передачі емпітичних графічних засобів, на жаль, не вивчалася належним чином перекладознавцями, а в зв'язку із зростаючим інтересом до науки перекладознавства ми можемо говорити про **актуальність** нашого дослідження.

Як відомо, однорідний текст твору, надрукований незмінним шрифтом, має графічно нейтральний вигляд, тому стилістичні шрифтові акценти за своєю природою дозволяють візуально виокремити слово, словосполучення чи все речення на тлі графічно немаркованого контексту [Покидько 1994]. Такий вид графічного підсилення передбачає зміну інтонації, яку необхідно відтворити засобами цільової мови.

Традиційні графічні засоби пунктуації недостатньо повно відтворюють усю палітру інтонацій живого мовлення, якими насичені першотвори. У зв'язку з цим у художній прозі та поезії широко використовують різноманітні прийоми, які покликані компенсувати недостатність традиційних засобів пунктуації. Такими графічними засобами є розрядка, написання слова чи речення шрифтом, який відрізняється від шрифту всього тексту, написання слів великими літерами, зміна орфографії окремих слів, курсив тощо.

Курсивне виділення є одним із подібних засобів створення емпізи в англійській та українській мовах. Такий спосіб наочно ілюструє процес набуття емпітичного навантаження стилістично немаркованими засобами, адже спочатку курсив являв собою лише більш швидку манеру письма з нахилом, який став популярним у англійських письменників між XI та XV століттями. З появою друкарського станка курсив був поновлений в Італії, де з 1501 року його почали використовувати як різновид економного шрифту для випуску книг малого формату [Покидько 1994]. Залишається невідомим, хто першим і коли почав використовувати різницю у шрифтах для розмежування смислових елементів художнього тексту, що, власне, не є істотно важливим для сучасного перекладознавства. Можна лише припустити, що акцентуаційними властивостями зміни шрифту першими зацікавилися не прозаїки, а поети, яких особливості віршової форми завжди примушували вишукувати засоби, що мають підвищену інформативність [Покидько 1994, с. 35]. Саме такі властивості роблять курсив одним із найпоширеніших засобів емпізи, що потребує адекватного відтворення в перекладі.

Для перекладу перш за все слід з'ясувати, чи не є курсивне виділення псевдопідсиленням, оскільки нерідко вживання цього засобу не пов'язане з емпітизацією вислову. Графічне виділення може використовуватися лише для цитування або для позначення того, що слово, виділене курсивом, є іншомовним. Однак набагато частіше цей засіб вживається для логічного чи емпітичного посилення думки, наприклад, щоб відтворити емоційне напруження персонажу,

особливе ставлення до того, про що йдеться в повідомленні, або створити іронічний/гумористичний ефект. Останній досягається за рахунок контрасту між графічним виокремленням сегмента вислову, що передбачає його особливу значущість, та звичним способом друкарського оформлення думки, як наприклад:

1. *We weren't in any way to blame* (Deborah Moggach "Empire Building", p. 87). – *Нас* не було в чому звинувачувати (Пер. наш. – Н.Д.).

Наведений приклад ілюструє прийом графічного наслідування оригіналу в перекладі. Так, автор першотвору виділяє курсивом підмет цього речення, що відтворюється належним чином у перекладі, сприяючи адекватній реалізації емпатичного потенціалу. Накладання синтаксичного малюнку оригіналу та перекладу уможливило симетричне графічне виділення й у такому прикладі:

2. *Alice curtseyed again, as she was afraid from the Queens tone that she was a little offended...* (L. Carroll "Alice's Adventures in Wonderland", p. 67). – Тут Аліса знову зробила реверанс, бо з голосу Королеви їй здалося, що та *трішечки* ображена ("Аліса в країні чудес", пер. В. Корнієнка, с. 66).

А от у наведеному нижче прикладі курсивному виділенню підлягає ціла частина складносурядного речення:

3. *He was pretty bad, but you should have seen the others* (Dickens Ch., "The Christmas Books"). – Він був дуже поганим, *але бачили б ви інших* ("Різдвяна пісня в прозі", пер. І. Андрусак).

Як бачимо, і тут перекладач вдається до графічного копіювання курсивно-виділеного фрагмента, досягаючи при цьому бажаної перлокутивності, зберігаючи іронію, за допомогою якої автор створив сатиричний ефект і емпатизував речення.

Іноді емпатична функція дублюється одночасним використанням двох або більше графічних прийомів логічного підсилення, зокрема виділенням слова, написанням його з великої літери та курсивом. Таке графічне акцентування уваги найчастіше має на меті створення іронічного або сатиричного ефекту, який може бути сприйнятий у більш широкому контексті, ніж у реченні, що необхідно враховувати при перекладі. Ілюстрацією цього є аналізований раніше уривок і його переклад:

4. *I said that I should never be happy again till I had found the opportunity of doing a good Something for Walter – and I have never been contented with myself till this most blessed day* (W. Collins "The woman in White", p. 7). – *Я сказав, що не заспокоюсь, поки не знайду нагоди зробити щось хо-ро-ше для Волтера. І до самого цього благословенного дня я не знав спокою* ("Жінка в білому", пер. О. Мокровольського, с. 23).

Текст першотвору може виділятися курсивом не суцільно, а фрагментарно. Якщо така фрагментарність наділена певною ілюкутивною силою й відіграє роль графічного підсилювача сегмента вихідного повідомлення, його необхідно адекватно відтворити в перекладі:

5. *However, somebody killed something: that's clear, at any rate* (L. Carroll "Alice's Adventures in Wonderland", p. 76). – Одне ясно: *хтось когось* тут уколошкав ("Аліса в країні чудес", пер. В. Корнієнка, с. 65).

Як видно з прикладу, графічне виділення у вихідному реченні переривається звичайним шрифтом, що, однак, відтворюється в цільовому реченні суцільним курсивом. На нашу думку, такий крок є достатньо виваженим, оскільки графічне наслідування першотвору не порушує норм української мови.

Графічна асиметрія, про яку вже згадувалося, має численні прояви в текстах перекладу, що мають як системний, контекстуально-зумовлений, так і несистемний, безпідставний характер і в останньому випадку свідчать про неухважність перекладача до відтворення графічних засобів створення емпатії. Так, у перекладі наступного речення перекладач збільшує текстовий фрагмент курсивного виділення, порушуючи при цьому прагматичну рівновагу оригіналу та перекладу в бік гіперемфатизації останнього:

6. *I don't know what you mean by your way, - said the Queen: all the ways about here belong to me...* (L. Carroll "Through the Looking-Glass", p. 64). – Не знаю, що ти називаєш *своєю дорогою*, - зауважила Королева. – Тут усі дороги мої ("Пригоди Аліси в задзеркаллі", пер. В. Корнієнка, с. 32).

У курсивно-виділеному займеннику *your* міститься великий заряд емпатичності, яка в перекладі передана з використанням декомпресії, що полягає в лексичному додаванні *своєю*

дорогою. Такий вид перекладу менш економний через те, що еквівалентний текстовий відрізок цільового речення довший порівняно з оригіналом.

Подібну тактику, що призводить до порушення емпатичного балансу між оригіналом і перекладом, спостерігаємо і в такому прикладі:

7. *The voices didn't join in this time, as she hadn't spoken, but, to her great surprise, they all **thought** in chorus (I hope you understand what thinking in chorus means – for I must confess that I don't)...* (L. Carroll "Alice's Adventures in Wonderland", p. 75). – *Однак, на превеликий подив, усі пасажери **хором подумали** (сподіваюсь, ти уявляєш, що означає думати хором, бо я, зізнатися, аж ніяк)...* ("Аліса в країні чудес", пер. В. Корнієнка, с. 65).

Щодо частотності виділення курсивом тієї чи іншої частини мови, то зауважимо, що найбільшу питому вагу мають графічно підсилені займенники. Курсивне акцентування займенника в перекладі здебільшого зберігають із метою адекватної передачі контрастного наголосу:

8. *Old Stradlater was putting Vitalis on his hair. **My** Vitalis* (J. Salinger "The Catcher in the Rye", p. 54). – *Стредлейтер присмажував волосся бриліном. **Моїм** бриліном* ("Над прірвою у житті", пер. О. Логвиненка, с. 34).

Особливо важливо зберегти курсивне виділення тоді, коли емпатичний наголос на займенник доповнюється авторською ремаркою:

9. *'I'm quite troubled about poor dear Jolyon. **What**, 'Aunt Juley dwelt on the word, 'do you think ought to be done?'* (G. Galsworthy "To Let", p. 209) – *Мені не йде з думки ваш бідлашній Джоліон. **Як**, – тітонька Джулі вимовила це слово з притиском, - як вам йому допомогти?* ("Здаємо в оренду", пер. О. Тереха, с. 163).

Якщо в останньому наведеному прикладі простежується відносна графічна симетрія (відносна через те, що скомпресований вираз *in our country* до *у нас* є більш емпатичним за рахунок вербальної компактності), то в наступному реченні курсивного виділення зазнає синтаксично непаралельне до оригіналу слово *адже*:

10. ***They** didn't make the war* (G. Galsworthy "In Chancery", p. 62). – *Адже не вони розпочали війну* ("В зашморгу", пер. О. Тереха, с. 161).

Вдаючись до трансформації - додавання підсилювальної лексики та зміщення графічного акценту – перекладач, здається, не вбачав достатньо емпатичного потенціалу лише в курсивному виділенні.

Слід зауважити, що перекладачі нерідко утримуються від копіювання шрифтових особливостей оригіналу, вдаючись до відмінних засобів графічної емпатизації, зокрема розрядки:

11. *I don't care if it's a sad good-by or a bad good-by, but when I leave a place I like to *know* I leaving it* (J. Salinger "The Catcher in the Rye", p. 140). – *Але коли я розлучаюся з яким-небудь місцем, мені треба **в і д ч у т и**, що я з ним дійсно розлучаюся* ("Над прірвою у житті", пер. С. Мокровольського, с. 332).

Як бачимо, перекладач змінив шрифт виділення, але в обох випадках – і в тексті оригіналу, і в тексті перекладу вербальний фрагмент набуває графічної рельєфності, яка, на нашу думку, є емпатично еквівалентною.

Іноді перекладач вважає за доцільне вжити інший спосіб передачі графічного виділення, наприклад, вдатися до своєрідної інтерсеміотичності, коли курсивне виділення не подається в цільовому тексті, а його емпатичні характеристики відтворюються лексичним способом. Такий крок можна пояснити недостатньою емпатичною вагою (на думку перекладача) графічного способу логічного підсилення. Як компенсаторні прийоми використовуються:

- додавання слова або виразу-підсилювача:

12. *He was pretty handsome, too – I'll admit it* (J. Salinger "The Catcher in the Rye", p. 31). – *Він **і справді** був достатньо гарним – це точно* ("Над прірвою у житті", пер. С. Мокровольського, с. 26).

- транспозиція доданого слова або виразу-підсилювача (зазвичай винесення у фразопочаткову позицію):

13. *Didn't you know *that*?* (L. Carroll "Through the Looking-Glass", p. 89) – ***А хіба** ти не знала?* ("Аліса в задзеркаллі", пер. В. Корнієнка, с. 98).

- декомпресія доданого лексичного підсилювача:

14. I'm *not* going in again yet (L. Carroll "Through the Looking-Glass", p. 78) – Мені **ще не час** повертатись ("Аліса в задзеркаллі", пер. В. Корнієнка, с. 43).

- повтор підсилювального виразу:

15. To think that the very day – the *very day* – after Tom had come back... (Dickens Ch. "The Christmas Books" p. 82). – Подумати тільки – **в той день, в той самий день**, коли Том повернувся... ("Різдвяна пісня в прозі", пер. І Андрусак).

- повтор підсилювального виразу та його декомпресія:

16. ... I've nothing in the world but *you*, Sam (Christy A., "The Big Four", p. 35) – Тепер його вже нема, і у мене залишився **тільки ти, Сем, в цілому світі тільки ти один** ("Велика четвірка", пер. В. Хазіна).

- міжмовна конверсія (заміна частини мови підсиленої одиниці оригіналу, зазвичай на іменник);

17. Her face has got *some* sense in it, though it's not a clever one (L. Carroll "Through the Looking-Glass", p. 57) – У цьому личку **щось** є...хоча розумним його не назвеш ("Аліса в задзеркаллі", пер. В. Корнієнка, с. 76).

В українському тексті, де курсив є досить незвичайним явищем, його збереження в перекладі може не виправдано посилити виразність вислову, тому в багатьох випадках графічний акцент є зайвим, наприклад:

18. "I'm the one that's flunking out of the godden place, and *you're* asking me to write you a godden composition, "I said (J. Salinger "The Catcher in the Rye", p. 51). – Мене виганяють зі школи, до біса, а ти просиш, щоб я за тебе писав якийсь твір! – кажу ("Над прірвою у житті", пер. О. Логвиненка, с. 31).

У розглянутих прикладах автор оригіналу розставляє смислові акценти й не передбачає емпатизації висловів. Перекладачі, у свою чергу, не повторюють графічного виділення, а використовують більш прийнятні для українського читача форми інтерпретації.

В англійських художніх творах нерідко можна знайти курсивне акцентування лексичних компонентів, фраз певного комунікативного типу, зокрема в привітаннях на зразок *How do you do? How are you?* Збільшення підсилення наголосу в привітальних формулах переважно має емпатичне призначення та, з метою посилення експресивності, може переміщуватися з одного елемента на інший:

Однак інколи графічна асиметрія цільового та вихідних речень проявляється у використанні курсивного виділення в перекладі, якому немає шрифтового відповідника в оригіналі:

19. When you say "hill", the Queen interrupted, "I could show you hill, in comparison with which you'd call that a valley (Carroll L. "Alice's Adventures in Wonderland", p. 75) – А щодо *саду*, як ти його величаєш...то бачила я сади, супроти яких оцей був би дикою пущею ("Аліса в країні чудес", пер. В. Корнієнка, с. 83).

Якщо при перекладі цього речення використання курсиву можна пояснити графічним "навіюванням" слова "hill", взятого в лапки, то в наведеному нижче прикладі зміна шрифту є незалежним рішенням перекладача у виразити один із сегментів емпатично зарядженого висловлювання:

20. ...I've heard nonsense, compared with which that would be as sensible as a dictionary! (L. Carroll "Alice's Adventures in Wonderland", p. 91) – Але я чувала *take* „казна-що”, супроти якого це могло б позмагатися в мудрості з тлумачним словником ("Аліса в країні чудес", пер. В. Корнієнка, с. 90).

Використання перекладачем відсутнього в оригіналі курсивного виділення допомагає йому здійснити прагматичну адаптацію до потенційної україномовної аудиторії. Якщо це діти, то, як відомо, дитяча література розрахована на читання вголос, а наявність графічного маркера дозволяє не тільки розставити смислові акценти, а й підібрати необхідну інтонацію.

Іноді, незважаючи на всю простоту та наочність виділення курсивом в англійському оригіналі, трапляються випадки, коли перекладач не приділяє належної уваги цьому графічному засобу емпатизації й не компенсує його відсутність у цільовому фрагменті тексту жодним чином, що може значно змінювати смисл оригіналу як на мікрорівні одного речення, так і на макрорівні всього твору, наприклад:

21. "I wish *we* have a little garden, father, with double daisies in, like Mrs. Winthrop's, said Eppie, when they were out in the lane ("The Christmas Books", Dickens Ch. 76). – Я так би бажала, тату, щоб у нас був садочок з махровими маргаритками, як у місис Уінтроп!" – сказала Епі, коли вони вийшли за огорожу церкви ("Різдвяна пісня", пер. І. Андрусак, с. 145).

На нашу думку, переклад виграв би за рахунок уведення частки „і”: ”щоб і у нас був садочок...”. Така зміна позначилася б на сприйнятті українським читачем характеру героїні твору. В оригіналі та запропонованому нами варіанті перекладу вона є мрійницею, яка просто висловлює своє бажання, а в перекладі створюється образ категоричної та дещо капризної дівчинки, що не є суголосним наміру автора.

Проте копіювання в перекладі як синтаксичного, так і графічного малюнка оригіналу може бути досить спірним, як наприклад:

22. She wanted – she meant to look her best. *He* would be there (Galsworthy G. "To Let", p. 68). – Вона дуже хотіла виглядати якнайбільш привабливіше. *Він* буде там! ("Здаємо в оренду", пер. О. Тереха, с. 226).

Порівняно з оригіналом переклад видається гіперемфатизованим за рахунок графічного наслідування курсивного виділення, використання знака оклику, відсутнього оригіналі, а також надмірно підсиленого відповідника англійського вислову *to look her best* – *виглядати якнайбільш привабливо*. На нашу думку, переклад виграв би в такому варіанті: „Вона дуже хотіла виглядати якнайкраще. Адже там буде Він”. Уважаємо, що такий варіант є більш прагматично збалансованим і відповідає іллокутивній силі речення оригіналу. Винесення особового займенника “Він” у кінець речення та написання його з великої літери замість курсиву допомагає адекватно відтворити емфатичність оригіналу.

Проаналізувавши наведені приклади, доходимо **висновку**, що лексичні засоби логічного підсилення відіграють у перекладі подібну емфатичну функцію, однак здебільшого призводять до синтаксичної розлогості вихідних речень, що значно збільшує вербальний обсяг перекладу. Курсивне виділення є звичним явищем в англійській літературі та менш емфатично зарядженим через високу частотність використання на відміну від українського графічного відповідника. **В перспективі** ми плануємо продовжити наше дослідження перекладу емфатичних засобів занглійської мови на українську.

Література

Покидько О.М. Інтонація і функціональна семантика висловлювань із підсилювально-видільними частками в українському літературному мовленні: дис. канд. філол. наук: 10.02.02 / Покидько Олена Миколаївна. – К., 1994. – 303 с.

УДК 001.4(045)

ЄНЧЕВА Г.Г.

(Національний авіаційний університет)

КОГНІТИВНИЙ ДИСОНАНС ПЕРЕКЛАДАЧА ТА ТОТОЖНІСТЬ ПЕРЕКЛАДУ

Стаття присвячена встановленню концептуальних засад когнітивної сутності перекладу шляхом побудови когнітивної моделі перекладу, яка ґрунтується на розумінні перекладацької діяльності як руху свідомості між тотожністю та розбіжністю. З'ясовано, що знання, обумовлені відмінностями в мовних картинах світу, представляють різновид когнітивного дисонансу, усунення або пом'якшення якого є головним завданням перекладача.

Ключові слова: когнітивний дисонанс, авіаційна термінологія, переклад.

Енчева Г. Г. Когнитивный диссонанс переводчика и тождественность перевода. Статья посвящена установлению концептуальных принципов когнитивной сущности перевода путем построения когнитивной модели перевода, которая основывается на понимании переводческой деятельности как движению сознания между тождественностью и расхождением. Показано, что знания, обусловленные отличиями в языковых картинах мира, представляют разновидность когнитивного диссонанса, устранения, или смягчение которого является главным заданием переводчика.

Ключевые слова: когнитивный диссонанс, авиационная терминология, перевод.

Encheva G. G. Cognitive dissonance of translator and translation identity. The article is devoted to the ascertainment of the conceptual principles of the cognitive nature of translation by means of constructing a cognitive translation model and its description based on the understanding of translating activity as the motion of consciousness between an identity and divergence. It is set that knowledge, conditioned differences in the linguistic pictures of the world, present the variety of cognitive dissonance, removal, or softening of which is the main task of a translator.

Key words: cognitive dissonance, aviation terminology, translation.